

Kratka predstavitev metode ocenjevanja veljavnosti izjav

Igor Areh¹

Ocenjevanje veljavnosti izjav (angl. Statement Validity Analysis) je metoda, s katero ugotavljamo verodostojnost pričanja žrtev kaznivih dejanj. Čeprav je v nekaterih državah Srednje in Severne Evrope v uporabi že približno petdeset let in velja za najboljšo besedno metodo preverjanja iskrenosti izjav, ki ima zadovoljivo točnost, je v Sloveniji skoraj neznana in neuporabljena. V prispevku so na kratko predstavljeni izvedba metode, njeno teoretično ozadje, znanstvena zanesljivost in veljavnost ter njena uporabnost v predkazenskih ali kazenskih postopkih. Metoda je bila prvotno namenjena ocenjevanju resničnosti izjav otrok, domnevnih žrtev spolnih zlorab, v zadnjih dvajsetih letih pa je prišlo do njene dopolnitve in razširitve uporabe, saj jo lahko uporabljamo tudi pri odraslih žrtvah kaznivih dejanj. Kriteriji, ki kažejo na iskrenost izjav, so danes relativno dobro eksperimentalno preverjeni in potrjeni, vseeno pa lahko v prihodnje pričakujemo, da bo prišlo do nadgradnje, ki utegne izboljšati zanesljivost postopka. Glavni težavi metode ocenjevanja veljavnosti izjav sta, prvič, merila, po katerih ocenjevalci odločajo, ali je pričanje ocenjevane osebe resnično ali ne, in drugič, velike razlike v usposobljenosti ocenjevalcev. Kljub pomanjkljivostim pa je med strokovnjaki splošno sprejeto prepričanje, da je metoda uporabno orodje v rokah usposobljenega in vestnega mojstra. V Sloveniji se metoda skoraj ne uporablja, kar je posledica njenega nepoznavanja, je pa gotovo povsem uporabna in priporočljiva tudi v našem kulturnem okolju.

Ključne besede: verodostojnost pričanja, žrtev, spolna zloraba, uporabnost postopka.

UDK: 340.63 + 343.143

1 Uvod

V članku predstavljam metodo ocenjevanja verodostojnosti pričanja žrtev kaznivih dejanj, ki se lahko uporabi v preiskovalnem ali v kasnejšem kazenskem postopku. Navadno to delo opravljajo forenzični psihologi, ki so zaposleni v policiji, ali pa sodelujejo v sodnih postopkih kot sodni izvedenci.

Nemški sodni izvedenci uporabljajo analizo verodostojnosti izjav v kazenskih postopkih že od petdesetih let 20. stoletja, vendar pa takratni postopek ni bil tako sistematiziran, kot je danes (Steller in Boychuk, 1992). Leta 1955 je Vrhovno sodišče Zvezne republike Nemčije sprejelo odločitev, da je pri vseh spornih primerih spolne zlorabe otrok treba izvesti obvezen psihološki pogovor in oceno verodostojnosti pričanja. Do leta 1982 je bilo narejenih več kot 40.000 ocen verodostojnosti pričanja (Arntzen, 1982). Metodo ocenjevanja verodostojnosti izjav sta zasnovala Arne Trankell in Udo Undeutsch, konec devetdesetih let prejšnjega stoletja pa je bila dopolnjena in poimenovana kot ocenjevanje veljavnosti

izjav² (Steller in Köhnken, 1989; Steller in Boychuk, 1992). Ocenjevanje veljavnosti izjav je danes del stalne prakse na nemških kazenskih sodiščih. Tožilci in branilci redko izpodbijajo zanesljivost ali veljavnost postopka, čeprav so do tega upravičeni v primeru pomanjkljive utemeljitve izvedeniškega mnenja (Köhnken, 2002).

Na podoben način kot v Nemčiji uporabljajo tehniko tudi v Avstriji, na Nizozemskem, v Švici in na Švedskem (Köhnken, 2004) ter v Kanadi (Honts, 1994). Nemški in švedski psihologi so največ pripomogli k razvoju postopka, kakršnega poznamo danes (Ruby in Brigham, 1997). Oceno veljavnosti izjav uporabljajo tudi v ZDA, kjer sicer ima dokazno vrednost (Ruby in Brigham, 1997), vendar ni tako uveljavljena kot v Nemčiji. Nekateri menijo, da je metoda premalo zanesljiva, in opozarjajo na pomanjkljivosti, zaradi katerih bi morala biti sodišča previdnejša pri presojanju njene dokazne vrednosti (Davies, 2001), kar pa velja za vse postopke ugotavljanja resničnosti izjav ali laganja. Ena pglavitnih težav pri uporabi teh postopkov je namreč ta, da policisti, kriminalisti in tožilci sčasoma pozabijo na previdnost in se nanje preveč zanašajo, zaradi česar močno upade njihova motivacija za iskanje materialnih dokazov (Vrij, 2008). Mnenja o metodi so torej različna, v nekaterih državah se uporablja pogosteje kakor v drugih, na splošno pa velja, da gre za uporabno orodje.

¹ Igor Areh je doktor psiholoških znanosti in docent za forenzično psihologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru.

² Statement Validity Analysis.

V nadaljevanju je opisan postopek izvedbe ocenjevanja veljavnosti izjav, ki se danes ne uporablja samo v primerih spolnih zlorab otrok, ampak tudi pri ocenjevanju verodostojnosti izjav odraslih oseb (Vrij, 2008), kar kriminalistom pomaga pri načrtovanju preiskav ter jim tako prihrani čas in delo.

2 Predstavitev metode Ocenjevanje veljavnosti izjav

Ocenjevanje veljavnosti izjav je sestavljeno iz štirih faz: iz analize sodnega spisa, delno strukturiranega intervjuja, kriterijske vsebinske analize,³ s katero se oceni verodostojnost izjav, ter iz četrte faze, ovrednotenja rezultatov kriterijske vsebinske analize s pomočjo seznamov za preverjanje resničnosti izjav (Steller in Köhnken, 1989).

2.1 Analiza sodnega spisa

Sodni spis mora vsebovati podatke o osebi, ki jo nameravamo obravnavati. Če gre za otroka, moramo pridobiti podatke o starosti, spoznavnih sposobnostih, razmerju z osumljencem, družinskih razmerah, šolski uspešnosti in o različnih dejavnostih ali zanimanjih otroka, saj vsi ti dejavniki vplivajo na pričanje žrtve (Umek, 1995). Pridobiti je tudi treba informacije o naravi obravnavanega dogodka (na primer, ali gre za enkratni ali večkratni dogodek), izjave otroka in drugih strank v postopku ter nekatere druge informacije, kot je na primer čas, ki je minil med dogodkom in prijavo, ter o odnosih med strankami v postopku (na primer, ali so otrokovi starši v sporu glede pravice do skrbništva nad otrokom). Med analizo sodnega spisa ocenjevalec oblikuje hipoteze o tem, kaj se je zgodilo, in o tem, kaj bo vplivalo na njegove dejavnosti v naslednjih fazah (Köhnken, 2004).

Podobno poteka tudi analiza informacij, ki jih zberejo kriminalisti v preiskavi, pri čemer mora ocenjevalec preiskovalce opozoriti na dodatne informacije ali zanje zaprositi, če jih potrebuje. Gre na primer za pridobitev novih uradnih zaznamkov na podlagi informativnih pogovorov z osebami, s katerimi ti še niso bili opravljeni, ali za pridobitev strokovnih mnenj Centra za forenzične preiskave. Med uradnimi zaznamki, ki so ocenjevalcu na voljo, je treba izbrati tiste, ki so bolj verodostojni, pri čemer si navadno pomagamo z izdelavo sociograma in z vsebinsko analizo izjav, ki temelji na spoznanjih kriterijske vsebinske analize. Tesno sodelovanje med kriminalisti in ocenjevalcem je ključnega pomena za objektivno ali verodostojno izvedbo postopka. Pri tem pa je treba poudariti, da ocenjevalec ne sme podleči pričakovanjem kriminalistov;

to ni lahka naloga, saj mu jih kriminalisti nehoti in spontano predstavljajo.

2.2 Delno strukturiran intervju

V delno strukturiranem intervjuju žrtev s svojimi besedami pojasni dogajanje, ki je predmet sodne obravnave ali predkazenskega postopka. Intervju se zvočno snema, lahko se uporablja tudi slikovni posnetek, vendar pa ocenjevalec ne sme presojati iskrenosti izjav na podlagi nebesedne komunikacije žrtve, saj je ta nezanesljiv pokazatelj iskrenosti (Gudjonsson, 2008; Vrij, 2008).

Vodenje intervjuja ni lahka naloga, še posebej zahtevna pa postane, ko se intervju opravlja z majhnimi otroki, saj so njihovi opisi preteklih dogodkov nepopolni (Goodman in Melinder, 2007; Memon, Vrij in Bull, 2003). K nepopolnim opisom prispevajo različni socialni in osebni dejavniki. Tako se na primer socialno anksiozni ljudje počutijo nelagodno v navzočnosti tujcev, in so zato redkobesedni (Saywitz, 2002). Povečana anksioznost je resna težava pri pridobivanju informacij o kaznivih dejanjih (Areh, 2004, 2008), še posebej, če postopek vodijo ali v njem sodelujejo kriminalisti oziroma policisti brez primernih medosebnih spretnosti. K redkobesednosti žrtve bistveno prispeva tudi sram, ki ga žrtve spolnih zlorab občutijo, ko opisujejo dogajanje (Saywitz, 2002).

Za pridobivanje informacij so najboljša vprašanja odprtega tipa (na primer povejte, kaj se je zgodilo), saj ima tako sodelujoči v intervjuju priložnost, da govori neovirano, ne da bi kdo vplival nanj, poleg tega pa sam odloča o tem, koliko in kaj bo povedal. Odgovori na vprašanja odprtega tipa so daljši in vsebujejo več pomembnih podrobnosti kakor odgovori na druge vrste vprašanj. Večina vprašanj, ki se začinjajo z vprašalnici kaj, kje, kdaj, zakaj in kdo, se lahko uvrsti med vprašanja odprtega tipa. Usmerjena vprašanja se zastavijo v drugi fazi intervjuja, po vprašanjih odprtega tipa. S temi vprašanji se osredotočamo na različne podrobnosti ali vidike dogodka. Sugestivna vprašanja so problematična in se jim moramo izogibati, saj lahko priča le ponovi informacije iz vprašanja, namesto da bi odgovorila po svojem spominu. Kaže, da se v preiskovalnih intervjujih in tudi pri intervjujih, ki jih izvajajo izvedenci, prej omenjena priporočila redko uporabljajo (Umek, 2009).

2.3 Kriterijska vsebinska analiza

Po pogovoru z domnevno žrtvijo naredimo dobesedni prepis zvočnega posnetka in tega analiziramo s kriterijsko vsebinsko analizo. Kot sem že omenil, analiziramo le vsebino podanih izjav, nebesedne komunikacije pa ne. Večina

³ Criteria Based Content Analysis.

strokovnjakov meni, da bi interpretiranje nebesedne komunikacije delovalo zavajajoče na ocenjevalca, kar je še posebej problematično pri policistih ali kriminalistih, katerih delo je pogosto pod vplivom družbenih stereotipov o žrtvah kaznivih dejanj (Areh, Meško in Umek, 2009) in zavajajočih navodil zasliševalskih priročnikov (Gudjonsson, 2008). Kljub temu pa je slikovni posnetek intervjuja dragocen zaradi preverjanja korektnosti oziroma objektivnosti izvedbe intervjuja.

V prepisu zvočnega posnetka ugotavljamo prisotnost 19 kriterijev verodostojnosti. Kriteriji se ocenjujejo po tristopenjski lestvici od 0 do 2, pri kateri 0 pomeni odsotnost kriterija, 1 pomeni prisotnost kriterija, 2 pa izrazito prisotnost kriterija, ni pa to edini način vrednotenja. Ali je pričanje verodostojno, presojamo na podlagi splošnih pravil, pri čemer je treba opozoriti, da so splošna pravila problematična, saj različni strokovnjaki postavljajo različna pravila, nobeden od njih pa svojih priporočil ne utemeljuje z dokazi. Tako je po na primer Yuillovem pravilu priča verodostojna, če je v izjavah žrtve prisotnih prvih pet kriterijev in še dva druga (Horowitz, 1991). Večina strokovnjakov kot tudi snovalci postopka ostro zavračajo uporabo splošnih pravil pri presojanju o verodostojnosti izjav in poudarjajo, da je treba o verodostojnosti sklepati brez njihove uporabe (Steller in Köhnken, 1989).

Tabela 1: Vsebinski kriteriji za analizo izjav so porazdeljeni v štirih skupinah (Steller in Köhnken, 1989).

I. Splošne značilnosti
1. Logična struktura
2. Nesistematičnost/nestrukturiranost izjav
3. Količina podrobnosti
II. Specifične vsebine
4. Vsebinska prepletenost
5. Opis odnosa med pričo in domnevnim storilcem
6. Obnova pogovora
7. Nepričakovani zapleti med dogodkom
8. Neobičajne podrobnosti
9. Nepomembne podrobnosti
10. Pravilno navajanje nerazumljivih dejstev
11. Pomembne zunanje asociacije
12. Opis lastnega duševnega stanja
13. Opis storilčevega duševnega stanja
III. Motiviranost vsebine izjav
14. Spontani popravki
15. Priznavanje pomanjkljivosti v lastnem spominu
16. Dvom o lastnem pričanju
17. Samoobtožbe
18. Opravičevanje storilca
IV. Specifični elementi kaznivega dejanja
19. Podrobnosti kaznivega dejanja

Kriterijska vsebinska analiza temelji na predpostavki Uda Undeutscha, da se iskrena izjava o dogodku vsebinsko in kakovostno razlikuje od izmišljene izjave. Ta predpostavka je znana kot Undeutschova hipoteza (Steller in Köhnken, 1989). Za vseh 19 kriterijev velja, da se pogosteje pojavljajo v resničnih kakor v lažnih izjavah. Tako kriteriji vsebinske analize označujejo iskrenost ali resničnost izjav, pri tem pa odsotnost katerega od njih ne pomeni nujno, da je izjava izmišljena (Yuille, 1988). Poglejmo kriterije podrobneje (Vrij, 2008).

1. Logična struktura. Če je pričanje razumljivo, brez logičnih neskladij ali nasprotij, govorimo o prisotnosti logične strukture. Logične strukture ne gre enačiti z verodostojnostjo, saj so lahko izjave kljub logični strukturi še vedno neverodostojne.

2. Nesistematičnost/nestrukturiranost izjav. Nesistematičnost izjav pomeni, da podatki niso podani po kronološkem vrstnem redu. Ta kriterij je manj uporaben, če je oseba že nekajkrat opisala dogodek ali če je pogosto razmišljala o dogodku, saj bo v tem primeru podala zgodbo v kronološko urejenem vrstnem redu. Nesistematičnost pomeni, na primer, da začne žrtev opisovati osrednje dogajanje (na primer povsod me je otipaval), nato se vrne na začetek (na primer, ko sem ga spoznala, je bil videti čisto v redu) in nato preskoči na podrobnosti s konca dogajanja (na primer, ko je zbežal stran, se je cinično nasmehnil).

3. Količina podrobnosti. Ta kriterij je prisoten, če pričanje vsebuje veliko podrobnosti in natančne opise kraja, časa, oseb, predmetov in dogodkov.

4. Vsebinska prepletenost. Kriterij pomeni, da so dogodki krajevno in časovno prepleteni ter povezani z drugimi vsakdanjimi dogodki in/ali običajnim ali pričakovanim vedenjem. Tako na primer žrtev opiše, da se je rop zgodil na trgu ob fontani, kjer se ob večerih zbirajo mladi, in v času, ko se neki starejši gospod navadno sprehaja po ulicah.

5. Opis odnosa med pričo in domnevnim storilcem. Ta kriterij je izpolnjen, če izjava vsebuje podatke, ki povezujejo domnevnega storilca kaznivega dejanja in pričo oziroma govorijo o njunem odnosu (na primer na začetku je bil dober do nje, kasneje nasilen in je ni poslušal).

6. Obnova pogovora. Obnova pogovora je prisotna, če oseba dobesedno navaja dele pogovora ali če v dialogih nastopajo različni govorniki.

7. Nepričakovani zapleti med dogodkom. Ta kriterij je prisoten, če priča v izjavi opiše nepričakovane zaplete, na primer storilec je dolgo iskal pravi ključ, nato pa zamenjal šop ključev in nadaljeval poskuse odklepanja vrat.

8. Neobičajne podrobnosti. Neobičajne podrobnosti se nanašajo na opise oseb, predmetov ali dogodkov, ki so enkrat-

ni, nepričakovani ali presenetljivi, vendar smiselno sodijo v kontekst, na primer storilec je imel tetovirano nogo.

9. Nepomembne podrobnosti. Nepomembne podrobnosti so tiste, ki jih žrtev poda v povezavi s storjenim kaznivim dejanjem, vendar niso bistvene za obtožbo, na primer storilec je spravljal papirnate robce v rokav.

10. Pravilno navajanje nerazumljivih dejstev. Žrtev opisuje podrobnosti, ki jih ne razume popolnoma. Otrok, na primer opisuje spolno vedenje kot lovljenje sape.

11. Pomembne zunanje asociacije. Ta kriterij je prisoten, če žrtev poroča o dogodkih, ki sami po sebi niso del kaznivega dejanja, so pa z njim povezani, na primer storilec je omenil, da niti žena ne razume njegovih težav.

12. Opis lastnega duševnega stanja. Če žrtev opisuje, kako so se njena čustva v času kaznivega dejanja razvijala in spreminjala, je kriterij prisoten.

13. Ocena storilčevega duševnega stanja. Kriterij je prisoten, če žrtev opiše storilčeve občutke, misli ali motive med dogodkom.

14. Spontani popravki. Gre za to, da žrtev popravlja svoje prejšnje izjave ali jim kaj dodaja, ne da bi jo spraševalec k temu pozval.

15. Priznavanje nepopolnosti lastnega spomina. Ta kriterij je prisoten, če žrtev sama prizna, da se nečesa ne spominja z izjavama, kot sta: »Ne vem,« ali: »Ne spomnim se.«

16. Dvom o lastnem pričanju. Če žrtev sama omeni, da nekateri deli njenega pričanja zvenijo čudno, neverjetno ali malo verjetno.

17. Samoobtožbe. Žrtev omenja podrobnosti, s katerimi izraža slabo mnenje o sebi, ali podrobnosti, ki se lahko uporabijo kot obremenilni dokaz proti njej, na primer, bila sem nepremišljena, da sem mu dovolila vstopiti.

18. Opravičevanje storilca. Žrtev ali priča išče izgovore za vedenje storilca ali pa ga ne okrivi za dogodek.

19. Podrobnosti kaznivega dejanja. Žrtev opisuje podrobnosti, ki so poznane kot tipični elementi za to vrsto kaznivega dejanja. Ta kriterij je prisoten v resničnih izjavah, ker si je te elemente težje izmisliti.

Visoka stopnja ujemanja med rezultati različnih ocenjevalcev kaže, da je postopek zanesljiv, vendar pa posamezni ocenjevalci vseeno lahko pridejo do nekoliko različnih ugotovitev. Zato je bolje, če vsako izjavo ocenita dva neodvisna ocenjevalca in ne le eden, kar se v praksi navadno dogaja (Vrij, 2008).

Za večino kriterijev velja, da raziskave potrjujejo njihovo zmožnost razlikovanja med resničnimi in izmišljenimi

pričanji. Pri nekaterih opazimo, da so v nasprotju s splošno veljavnimi prepričanji o razlikah med lažnivci in iskrenimi osebami. Tako so nekateri zasliševalci prepričani, da so izjave lažnivcev vsebinsko bolj prepletene (4. kriterij), da vsebujejo več neobičajnih podrobnosti (8. kriterij) in več nepomembnih podrobnosti (9. kriterij). Raziskave namreč kažejo, da vse to velja za izjave oseb, ki govorijo resnico (Vrij, 2008).

2.4 Uporaba ocenjevalnega seznama

Kriterijska vsebinska analiza sama po sebi ne zadošča za sprejemanje odločitve o verodostojnosti izjave, saj lahko na njen rezultat vplivajo različni dejavniki, ki jih skušamo čim bolj nadzorovati. Tako lahko na primer spraševalec med intervjujem nehote vodi pričo ali žrtev, kar pomeni, da intervjuvanca sugestivno usmerja v zapolnjevanje spominskih vrzeli. Zato dobimo nenavadno popolno pričanje, ki je lahko tudi posledica predhodnih navodil ali naučenosti. Seveda pa je mogoče tudi nasprotno, da je pričanje zelo pomanjkljivo, kar se zgodi, če je priča zelo mlada in se ne zna izražati ali če ji spraševalec ni dal dovolj priložnosti, da bi povedala celotno zgodbo, ali pa je preveč pretresena, da bi lahko natančno in dovolj izčrpno opisala dogodek. Upoštevati je treba, da so spolne zlorabe, čustveno stresni dogodki, pri katerih je težko oceniti, kako dobro so si jih žrtve zapomnile (Magnussen in sod., 2006).

V želji po standardizaciji metode so avtorji razvili seznam za preverjanje resničnosti izjav. Če ocenjevalec sistematično razmisli o vsaki postavki s seznama, lahko upošteva različne interpretacije rezultatov kriterijske vsebinske analize. Z vsako od mogočih razlag, ki jih ocenjevalec premišljeno zavrne, se poveča verjetnost, da s postopkom zares ugotavljamo resničnost izjav. Ocenjevalni seznam sestavlja 11 postavk, prve tri značilnosti se nanašajo na osebnostne lastnosti priče ali žrtve (Vrij, 2008).

1. Neprimernost govora in podanih informacij. Ocenjevalec presoja, ali govor in obseg podanih informacij priče presegata pričakovane sposobnosti glede na njeno starost in glede na to, kaj je lahko sama izvedela o dogodku. Če opazimo preseganje, obstaja verjetnost, da so na pričo, pri pravi izjave, vplivale druge osebe.

2. Neprimernost čustvenega odziva. Med intervjujem ocenjujemo, ali je prikazan čustveni odziv priče, navadno smo pozorni na govorico telesa, primeren glede na dogodke, ki naj bi jih prestala. Odsotnost čustvenih odzivov lahko pomeni, da je zgodba neresnična.

3. Dojemljivost za sugestije. S tem kriterijem določamo, ali je priča med pogovorom pokazala dojemljivost za sugestijo. Pri tem moramo paziti na starost priče, saj so mlajši

otroci bolj dojemljivi kakor starejši otroci, otroci na splošno pa so bolj dojemljivi kakor odrasli (Pezdek in Hinz, 2002). Sugestibilnost žrtve lahko preverimo tako, da ji na koncu intervjuja postavimo nekaj zavajajočih vprašanj in opazujemo njen odziv.

4. Sugestivna vprašanja ali vprašanja z izvajanjem pritiska. S pregledovanjem posnetka intervjuja ocenimo, ali je spraševalec pričel med pogovorom kar koli sugeriral ali izvajal nanjo pritisk. Ugotovitve analize se ne upoštevajo, če so bila zastavljena vprašanja sugestivna ali če se je z njimi izvajal pritisk na pričo ali žrtev.

5. Splošna neustreznost intervjuja. Otroci se pogosto ne zavedajo, da smejo na vprašanja odgovoriti z: »Ne vem,« ali: »Se ne spomnim,« na kar jih moramo posebej opozoriti.

6. Vprašljiv motiv. Pri tem kriteriju presojava, kakšen motiv je imela žrtev za prijavo kaznivega dejanja. Vedno obstaja možnost, da je pričo nekdo nagovoril k prijavi, zato je pomembno, da se seznanimo z vsemi podrobnostmi odnosa med žrtvijo in domnevnim storilcem.

7. Vprašljivo ozadje prvotne ovadbe ali prijave. Ocenjevalec presoja o izvoru in ozadju izjave, ki jo ocenjuje. Spraševalec žrtev vpraša, ali je bila prva prijava podana prostovoljno ali jo je kdo nagovoril, da poda prijavo.

8. Prisotnost morebitnih pritiskov k lažnemu pričanju. Preveriti je treba, ali obstajajo dokazi, da je pričel kdo sugeriral, jo nagovarjal k lažnemu pričanju, izvajal nanjo pritisk ali jo silil k lažnemu pričanju ali k poudarjanju določenih podrobnosti.

9. Neskladje z zakoni narave. Pri tem kriteriju preverjamo, ali priča opisuje nerealne ali nemogoče dogodke ali dogajanje.

10. Neskladnost z drugimi izjavami. Preiskovalci o istem dogodku navadno pridobijo več kot eno pričanje. Ista priča je že lahko bila zaslišana v preteklosti ali pa so preiskovalci zaslišali več različnih prič. Bistveni elementi v pričinem opisu osrednjega dela dogodka se morajo skladati s predhodnimi izjavami ali z izjavami drugih prič.

11. Neskladnost z drugimi dokazi. Pomembne podrobnosti kaznivega dejanja se morajo skladati z zanesljivimi stvarnimi dokazi ali drugimi konkretnimi dokazi. Če prihaja do velikih odstopanj, je to lahko znak neverodostojnosti pričanja.

Tabela 2: Ocenjevalni seznam, s katerim preverimo kakovost izvedene kriterijske vsebinske analize (Vrij, 2008)

I. Psihološke značilnosti
1. Neprimernost govora in podanih informacij 2. Neprimernost čustvenega odziva 3. Dojemljivost za sugestije
II. Značilnosti intervjuja
4. Sugestivna ali prisilna vprašanja 5. Splošna neustreznost intervjuja
III. Motivacija priče
6. Vprašljiv motiv 7. Vprašljivo ozadje prvotne ovadbe ali prijave 8. Prisotnost pritiska k lažnemu pričanju
IV. Nedoslednost izjav
9. Neskladnost z zakoni narave 10. Neskladnost z drugimi izjavami 11. Neskladnost z drugimi dokazi

3 Uporabnost in točnost metode

Rezultati analognih raziskav so pokazali, da se pri vseh kriterijih vsebinske analize pojavljajo opazne razlike med lažnivci in iskrenimi osebami. V dvajsetih verodostojnih raziskavah so raziskovalci izračunali skupno oceno kriterijev vsebinske analize in primerjali rezultate lažnivcev z rezultati oseb, ki so govorile resnico. Dobljene ugotovitve podpirajo upravičenost uporabe postopka, saj so v kar 16 raziskavah od 20 potrdili hipotezo, da je skupno število točk pri seštevanju pogostnosti kriterijev višje pri iskrenih osebah kakor pri lažnivcih (Ruby in Brigham, 1997). Rezultati raziskav v nadzorovanem okolju kažejo, da je z oceno veljavnosti izjav mogoče presojeti o resničnosti izjav s približno 70-odstotno zanesljivostjo, kar pomeni, da znaša delež napačnih ocen približno 30 odstotkov (Vrij, 2008). Pri terenskih raziskavah, s katerimi so analizirali prava poročila izvedencev, so razlike med iskrenimi osebami in lažnivci manjše, vseeno pa opazne in statistično pomembne (Vrij, 2008).

Omeniti je tudi treba, da uveljavljeni ocenjevalni seznam ne zajema vseh kriterijev, ki dokazano vplivajo na rezultate analize. To pomeni, da vplive neupoštevanih kriterijev ocenjevalci zanemarjajo. Tako na primer manjka kriterij seznanjenosti s kaznivim dejanjem. Ko priče pripovedujejo o dogodkih, ki so jim dobro znani, je v njihovih izjavah prisotnih več kriterijev iskrenosti kot takrat, ko pripovedujejo o slabo znanih dogodkih, v obeh primerih pa je pričanje lahko verodostojno (Pezdek in sod., 2004). Pri tem ima lahko seznanjenost z dogodkom tako velik vpliv na končni rezultat kriterijske

vsebinske analize, da izjavo ocenimo kot verodostojno zgolj zaradi seznanjenosti z dogodkom in ne zaradi dejanske vpletenosti osebe v opisano dogajanje. V ocenjevalni seznam tudi ni vključen kriterij, s katerim bi upoštevali število predhodnih intervjujev ali zaslišanj. Boychuck (1991; po Vrij, 2008) je v raziskavi, ki je bila izvedena z analizo resničnih pričanj otrok, ugotovil, da lahko večje število zaporednih intervjujev negativno vpliva na oceno verodostojnosti.

Metoda ocenjevanja veljavnosti izjav je bila razvita za ocenjevanje izjav otrok v domnevnih primerih spolnih zlorab, kljub temu pa je veliko strokovnjakov prepričanih, da je uporabna tudi pri ocenjevanju izjav odraslih in tudi v primerih, ki niso povezani s spolno zlorabo (Köhnken, 2004; Parker in Brown, 2000). Undeutscheva hipoteza, kot osnovno teoretično izhodišče metode, namreč ni nujno vezana na pričanje otrok v primerih spolnih zlorab. Zaradi visoke možnosti pojava napačne odločitve (30 odstotkov), rezultati metode ne morejo biti upoštevani kot dokazno gradivo v sodnih postopkih, seveda pa jo lahko uporabimo kot podporno tehniko pri preiskovanju kaznivih dejanj, kadar nam primanjkuje materialnih dokazov. V takih primerih je namreč pogosto težko ugotoviti, kdo od vpletenih govori resnico, metoda pa omogoča o tem sklepati z bistveno večjo točnostjo, kot to počnejo kriminalisti. Ugotovitve postopka imajo lahko vrednost indicca, veljavnost tega pa morajo preveriti kriminalisti s svojim operativnim delom.

V praksi se pri uporabi metode pojavlja še ena težava: kakovost usposabljanja ocenjevalcev je različna. Tako na primer Raskin in Esplin (1991) svetujeta usposabljanje na dvo- ali tridnevni delavnici, Köhnken (2004) pa predlaga tritedenski program usposabljanja. Lahko si predstavljamo, da razlike med obema vrstama usposabljanja zelo vplivajo na veljavnost in zanesljivost ugotovitev ocenjevalcev. Dvo- ali tridnevno usposabljanje je tako površno, da je že kar nevarno, saj z njim zlahka dobimo namišljene strokovnjake, ki jim neupravičeno dajemo v roke moč odločanja o usodi žrtev in osumljenecv. Zanesljiv ocenjevalec mora imeti primerne osebnostne lastnosti in osnovno psihološko znanje, pred začetkom izvajanja postopka pa mora imeti opravljeno tudi večje število simulacij, v katerih pridobi začetne izkušnje. To težavo bi zlahka rešili, če bi se odločili, da se vsi prihodnji ocenjevalci šolajo po nemškem tritedenskem modelu.

4 Zaključek

V Sloveniji ne uporabljamo opisane metode ocenjevanja veljavnosti izjav, prav tako tudi nimamo usposobljenih strokovnjakov, ki bi jo lahko izvajali. Kljub temu nekateri sodni izvedenci s področja klinične psihologije delno uporabljajo

postopek, kar pomeni, da pri odločanju o verodostojnosti izjav žrtev spolnih zlorab preverjajo prisotnost nekaterih kriterijev iz kriterijske vsebinske analize. Pri tem je pomembno, da so do zdaj sodišča sprejela njihovo utemeljitev izvedeniških mnenj, ki temelji na obravnavani metodi. V prilagojeni obliki je bilo tako ocenjevanje veljavnosti izjav uporabljeno pri preiskovanju kaznivih dejanj le enkrat v kombinaciji s psihološko avtopsijo, kar je izvedel avtor prispevka. Metoda je gotovo uporabna tudi v Sloveniji, le strokovnjake za njeno izvajanje bi morali pridobiti. Z uporabo metode bi lahko skrajšali nekatere preiskovalne postopke in njihove ugotovitve bolj strokovno utemeljili, kar pa bi bila pridobitev ne le za kriminalistično policijo, temveč tudi za tožilstvo in sodišča. Menim, da lahko zakonsko podlago za njeno uporabo v predkazenskih in kazenskih postopkih iščemo tam, kjer smo našli podlago za uporabo spornega poligrafa, ampak to je že vprašanje za pravne strokovnjake.

Literatura

1. Areh, I. (2004). Pričanja očitvecev – dejavniki, ki vplivajo na verodostojnost priče. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 55/3, str. 275–284.
2. Areh, I. (2008). Vpliv osebnostnih dimenzij na spominsko obnovo kaznivih dejanj. *Varstvoslovje*, 10/3, str. 450–463.
3. Areh, I.; Meško, G.; Umek, P. (2009). Attribution of personal characteristics to victims of rape - police officers' perspectives. *Studia Psychologica*, 51/1, str. 85–100.
4. Arntzen, F. (1982). Die Situation der Forensischen Aussagenpsychologie in der Bundesrepublik Deutschland. V: Trankell, A.: **Reconstructing the past: The role of psychologists in criminal trials**. Deventer: Kluwer, str. 107–120.
5. Davies, G. M. (2001). Is it possible to discriminate true from false memories? V: Davies, G. M.; Dalgleish, T.: **Recovered memories: Seeking the middle ground**. Chichester: John Wiley & Sons Ltd., str. 153–176.
6. Goodman, G. S.; Melinder, A. (2007). Child witness research and forensic interviews of young children: A review. *Legal and Criminological Psychology*, 12, str. 1–20.
7. Gudjonsson, G. H. (2008). **The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook**. Chichester: John Wiley & Sons Inc.
8. Honts, C. R. (1994). Assessing children's credibility: Scientific and legal issues. *North Dakota Law Review*, 70, str. 879–903.
9. Horowitz, S. W. (1991). Empirical support for statement validity assessment. *Behavioral Assessment*, 13, str. 293–313.
10. Köhnken, G. (2002). A German perspective on children's testimony. V: Westcott, H. L.; Davies, G. M.; Bull, R. H. C.: **Children's testimony: A handbook of psychological research and forensic practice**. Chichester: John Wiley & Sons Ltd, str. 233–244.
11. Köhnken, G. (2004). Statement Validity Analysis and the 'detection of the truth'. V: Granhag, P. A.; Strömwall, L. A.: **Deception detection in forensic contexts**. Cambridge: Cambridge University Press, str. 41–63.
12. Magnussen, S.; Andersson, J.; Cornoldi, C.; De Beni, R.; Endestad, T.; Goodman, G. S.; Helstrup, T.; Koriat, A.; Larsson, M.; Melinder, A.; Nilsson, L. G.; Rönnerberg, R.; Zimmer, H. (2006). What people believe about memory. *Memory*, 14, str. 595–613.

13. Memon, A.; Vrij, A.; Bull, R. (2003). **Psychology and Law: Truthfulness, accuracy, and credibility, second edition**. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
14. Parker, A. D.; Brown, J. (2000). Detection of deception: Statement Validity Analysis as a means of determining truthfulness or falsity of rape allegations. **Legal and Criminological Psychology**, 5, str. 237–259.
15. Pezdek, K.; Hinz, T. (2002). The construction of false events in memory. V: Westcott, H. L.; Davies, G. M.; Bull, R. H. C.: **Children's testimony: A handbook of psychological research and forensic practice**. Chichester: John Wiley & Sons Ltd., str. 99–116.
16. Pezdek, K.; Morrow, A.; Blandon-Gitlin, I.; Goodman, G. S.; Quas, J. A.; Saywitz, K. J.; Bidrose, S.; Pipe, M. E.; Rogers, M.; Brodie, L. (2004). Detecting deception in children: Event familiarity affects criterion-based content analysis ratings. **Journal of Applied Psychology**, 89, str. 119–126.
17. Raskin, D. C.; Esplin, P. W. (1991). Statement Validity Assessment: Interview procedures and content analysis of children's statements of sexual abuse. **Behavioral Assessment**, 13, str. 265–291.
18. Ruby, C. L.; Brigham, J. C. (1997). The usefulness of the criteria-based content analysis technique in distinguishing between truthful and fabricated allegations. **Psychology, Public Policy, and Law**, 3, str. 705–737.
19. Saywitz, K. J. (2002). Developmental underpinnings of children's testimony. V: Westcott, H. L.; Davies, G. M.; Bull, R. H. C.: **Children's testimony: A handbook of psychological research and forensic practice**. Chichester: John Wiley & Sons Ltd., str. 3–20.
20. Steller, M.; Boychuk, T. (1992). Children as witnesses in sexual abuse cases: Investigative interview and assessment techniques. V: Dent, H.; Flin, R.: **Children as witnesses**. New York: John Wiley & Sons Inc., str. 47–73.
21. Steller, M.; Köhnken, G. (1989). Criteria-based statement analysis. V: Raskin, D. C.: **Psychological methods in criminal investigations and evidence**. New York: Springer, str. 217–245.
22. Umek, P. (1995). Psihološki vidiki pričevanja očitih kaznivih dejanj. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, 46/4, str. 342–350.
23. Umek, P. (2009). Kako dobre priče so zlorabljeni otroci ali kako dobri spraševalci so preiskovalci. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, 60/1, str. 16–24.
24. Vrij, A. (2008). **Detecting lies and deceit: pitfalls and opportunities**. Chichester: John Wiley & Sons Inc.
25. Yuille, J. C. (1988). The systematic assessment of children's testimony. **Canadian Psychology**, 29, str. 247–262.

Brief presentation of the method of statement validity analysis

Igor Areh, Ph.D. in Psychology, Assistant Professor of Forensic Psychology, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Kotnikova 8, 1000 Ljubljana, Slovenia

Statement validity analysis is a method used to establish the credibility of testimony given by victims of crime. Although this method has been in use in certain countries of Central and Eastern Europe for some fifty years and is considered to be the best verbal method for verifying the truthfulness of statements with satisfactory accuracy, it is practically unknown and unused in Slovenia. The aim of this contribution is to present in brief the application of this method, its theoretical background, its scientific reliability and validity and applicability in pre-trial and criminal proceedings. The method was originally aimed at assessing the veracity of children's statements, alleged victims of sexual abuse. However, in the last twenty years the method has been improved and extended and has since also been used for adult victims of criminal offences. Although criteria indicating the truthfulness of statements are nowadays experimentally relatively well verified and confirmed, they can nevertheless be expected to be upgraded in the future and the reliability of this procedure thus improved. The principal difficulties of the method of statement validity analysis are, firstly, the criteria by which the assessors decide whether the statements of a person analysed are true or not and secondly, great differences in the abilities of assessors. In spite of some shortcomings, it is nevertheless generally recognized among experts that this method is a useful instrument in the hands of a trained and scrupulous person. This method is not used in practice in Slovenia, which can be attributed to ignorance about it, although its use could also be recommended in this cultural environment.

Key words: credibility of testimony, victims, sexual abuse, usefulness of procedure

UDC: 340.63 + 343.143